het
Kastelen, buitenplaatsen en hun bewoners
december 2021 | Jaargang 3 | Nr. 9

BUITEN

lagnolia's en
ıonumentaal denken

Stakkerig wijs
met Nescio

Ruimte zoeken
voor vitale bomen

Achter de coulissen
van Huis Doorn

Magnolia's en monumentaal denken

In gesprek met René Dessing over de renovatie van Huis Landfort

Terwijl ik de slingerende oprijlaan van Huis Landfort oploop, heet mijn telefoon me met een automatisch berichtje welkom in Duitsland. Maar ik ben nog in Gelderland, en ook het statige landhuis is nog Gelders. De buitenplaats Huis Landfort in Megchelen, met haar brede voorgevel en romantische park, ligt in het zuidelijkste puntje van de Achterhoek, vlakbij het Duitse Anholt met zijn Wasserburg. In het geheel herbouwde koetshuis word ik ontvangen door kunsthistoricus René Dessing, onder wiens leiding de buitenplaats momenteel wordt gerenoveerd.

Frederik Knegtel

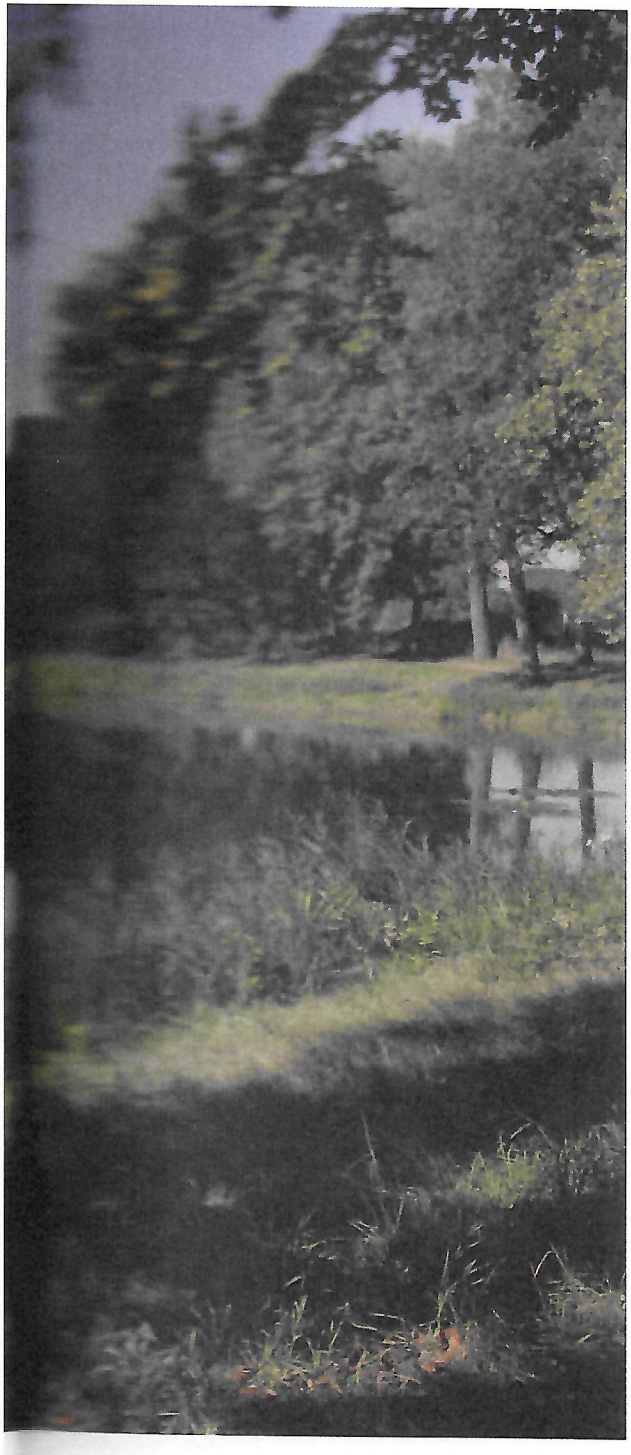

Huis Landfort, gelegen in het romantische Zocherpark, heeft een geschiedenis waarin eigenaars elkaar snel opvolgden. Foto Albert Speelman

Na zijn vertrek als directeur van het Cultureel Organisatiebureau Artifex in Amsterdam in 2006 verhuisden Dessing en zijn levenspartner Wim Dröge naar het Huis te Manpad in Heemstede – een plek die hem inspireerde om te gaan investeren in het historisch besef van buitenplaatsen in Nederland. Samen met een grote groep vrijwilligers organiseerde hij het Themajaar Historische Buitenplaatsen in 2012, en twee jaar later gaf hij met de oprichting van de stichting Kastelen, Historische Buitenplaatsen & Landgoederen (sKBL) een verdere impuls aan het behoud en beheer van dit erfgoed. Met de renovatie van Huis Landfort startte een ambitieus nieuw hoofdstuk in Dessings betrokkenheid bij het fenomeen van de Nederlandse buitenplaats. Na de aankoop van Huis Landfort door de stichting Erfgoed Landfort in 2017 startte een grootscheepse verbouwing van zowel het landhuis als het landschapspark. De stichting is het initiatief van een echtpaar dat bij leven met hun vermogen goede sociale en culturele doelen wil ondersteunen en initiëren. Als directeur van Erfgoed Landfort zijn Dessing en zijn partner samen met dit echtpaar aan de slag gegaan om Huis Landfort tot een bijzondere en vitale Nederlandse buitenplaats te maken. Ik spreek met hem over de missie van deze verbouwing, en over de waarde van buitenplaatsen.

DE LUYKENS EN HUN VOORGANGERS

Het landhuis en park dat we nu zien herinnert ons sterk aan de negentiende eeuw. Maar wat stond hier vóór die tijd?

We hebben de zorg voor een huis dat in 1434 voor het eerst in de bronnen wordt genoemd en sindsdien door talloze generaties is aangeraakt en behouden. Zodra een zorgband met een huis wordt doorgesneden, om wat voor reden dan ook, ben je het kwijt. Ook Huis Landfort heeft in zijn geschiedenis alle kansen gehad om te verdwijnen, omdat hier vreemd genoeg in de zeventiende en achttiende eeuw heel vaak mensen huisden die het zich niet konden veroorloven, of door erfenis met het huis opgezadeld waren. Het is keer op keer weer verkocht, heel vaak zelfs. Het is ook af en toe in adellijk bezit geweest. De kern van het huis is oud, al weten we niet precies hoe oud, en ook de bouwgeschiedenis is één grote puzzel. Het centrale deel, het *corps de logis*, is het oudste deel, en in 1825 zijn er twee vleugels tegenaan gezet. Op zolder is een deel van het zeventiende- en achttiende-eeuwse dakbeschot bewaard gebleven, en beneden in de kelders zijn nog gewelven te vinden die mogelijkerwijze ouder zijn dan de zeventiende eeuw.

In 1823 streek de familie Luyken hier neer. Wat betekende de komst van deze nieuwe bewoners voor Huis Landfort?

De Luykens waren een Duits-Nederlands koopmansgeslacht en ze hadden de beschikking over veel geld. Eigenlijk gingen ze hier het leven leiden zoals dat bij Amsterdamse buitenhuizen gebruikelijk was. Ze hadden een enorme liefde voor bomen en heesters. Dr. Johann Albert Luyken was oogarts en botanicus, en had na zijn studie in Göttingen een Europese rondreis gemaakt waarbij hij jarenlang grote hoeveelheden zaden en korstmossen verzamelde. Hij stuurde al zijn aanwinsten op naar zijn oudste zus in Muiden, die daar de buitenplaats De Stolpe bewoonde. Nadat Luyken met geld van zijn oudste zus Huis Landfort had aangekocht, zijn vanuit Muiden een aantal van die bomen hier geplant. Sommige bomen die hier staan zouden best eens terug te herleiden zijn naar de *grand tour* van Luyken. De komst van de Luykens gaf een enorme impuls aan de ontwikkeling van deze plek.

Huis Landfort zal een van de eerste grote buitenplaatsen zijn die de Duitsers tijdens hun inval in mei 1940 tegenkwamen. Wat gebeurde hier tijdens de oorlogsjaren?

De Luykens zaten net als Duits-Nederlandse families in bijvoorbeeld Limburg tussen twee werelden in. De oorlog heeft hier nauwelijks een zware rol gespeeld tot aan maart 1945. Toen werden in dit deel van Nederland de laatste Duitse eenheden door

Een foto van het park met de slingergracht rond 1900. Links tussen de bomen door is de gevel van het landhuis zichtbaar. Coll. Stichting Erfgoed Landfort

Canadese troepen over de Oude IJssel teruggedreven naar Duitsland. De bevrijding van Oost-Nederland is via Huis Landfort in gang gezet, en dat ging gepaard met zware gevechten. Of de relatieve rust in dit deel van de Achterhoek in de daaraan voorgaande jaren iets met de Duitse familieband van de Luykens te maken had, weet ik niet. Het huis is in elk geval niet in beslag genomen, zoals dit wel met veel Limburgse en andere huizen gebeurde. In die maartmaand is alles hier kort en klein geslagen. Het koetshuis dat we onlangs hebben herbouwd, was geheel verwoest en de Ottomaanse duiventil van de Antholtse architect Johann Theodor Übbing uit 1825 was zwaar beschadigd. Deze werd na de Tweede Wereldoorlog omgebouwd tot een middeleeuws uitziende ruïne. Het landhuis toonde tot aan 1970 de zware schade die het had geleden en was zelfs voor een deel met plastic afgedekt. Ook de schade aan het levenswerk van de familie Luyken, het omliggende park met al zijn monumentale bomen, was aanzienlijk.

WERKEN AAN EEN NIEUW LANDFORT

Herstel en toekomstig behoud vormen het hoofddoel van de stichting Erfgoed Landfort, en omdat Landfort zijn huidige voorkomen kreeg in de jaren 1823-1827 laat de stichting zich voor de renovatie en herbouw zoveel mogelijk leiden door de toenmalige situatie. Maar in plaats van het oprichten van een museum streeft de stichting juist naar de creatie van een 'centrum voor de beleving van een historische buitenplaats'. De innige relatie tussen Nederlandse buitenplaatsen en botanische collecties vormt een kernonderdeel van deze beleving. De natuurlijke omgeving dient zodoende als intellectuele en geestelijke verrijking. Het herstel van Landfort vraagt dus niet alleen om onderzoek maar ook om intuïtie, stelt Dessing, aangezien buitenplaatsen voornamelijk plekken waren – en zijn – van schoonheid en troost.

De stichting Erfgoed Landfort startte in 2017 onder jouw leiding als directeur een grootscheepse verbouwing van het huis en park. Is het project opgezet als een renovatie of ook een reconstructie, en waar lag de grens?

Ik volg in veel zaken mijn eigen inzicht, ervaring en gedachtes. Tegelijkertijd ben ik kunsthistoricus en zijn Wim en ik, na vele jaren van kijken naar mooie dingen, ook goed geïnformeerd en hebben we veel kennis van historische buitenplaatsen. Soms maak

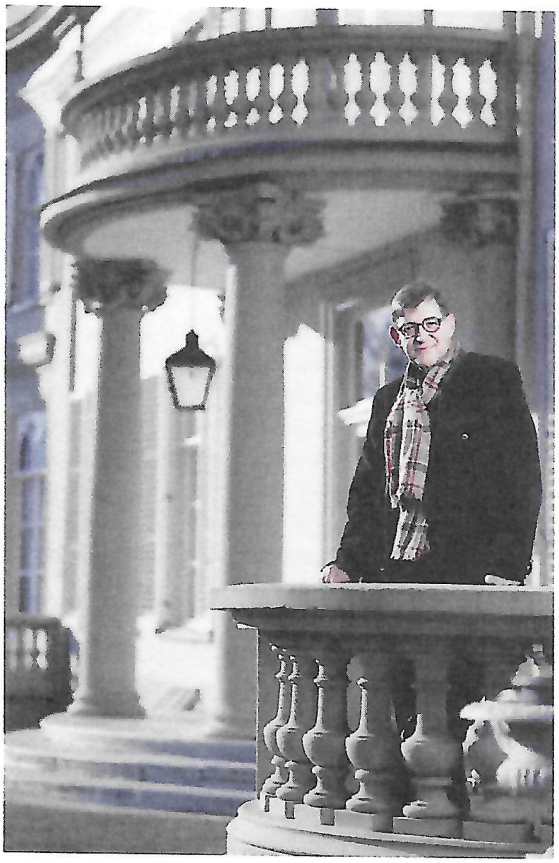

Directeur Erfgoed Landfort en kunsthistoricus René Dessing. Foto Sven Sch

je keuzes die meteen passen zonder dat je weet of ze 'correct' zijn. Om een voorbeeld te geven: ik kreeg van een vriendin uit 's-Graveland een gunnera, die we in de winter met natte dweilen in een schuur in leven hebben gehouden. In het voorjaar is deze wortel hier in het park geplant door onze tuinbaas op een plek waarvoor ik niet direct onderzoek deed. Kort daarop vond ik ineens een oude foto van het park van vóór 1945, met op exact dezelfde plek een gunnera waar deze nu weer staat! Ook hebben we in het huis met behang en verf kamers een type kleur gegeven, en kwamen we er pas later achter dat onze 'Blauwe Kamer' vroeger ook al blauw was. Als je dat op een gegeven moment een beetje aandurft, en je laat je door je gezonde verstand en smaak leiden, dan besef je dat er geen gelijk bestaat in dit soort gevallen. Voorzichtigheid is natuurlijk geboden, maar tegelijkertijd is het ook zo dat in het verleden door allerlei omstandigheden zo veel schade aan dit huis is veroorzaakt, dat alles wat de stichting hier doet in feite al een verbetering is. Ook de samenwerking met alle betrokken overheden is erg prettig, en ik denk dat de stichting samen met ons team van kundige architecten en experts hier een bijzondere plek aan het maken zijn.

Hoe stellen jullie het interieur samen?

We hebben van Maria Luyken-Henke, de weduwe van de laatste eigenaar van Huis Landfort, een schenking ontvangen van objecten die ooit in het landhuis hebben gestaan. Vier ruimtes zullen museaal ingericht worden met die Luyken-collectie, die we aanvullen met andere objecten om een negentiende-eeuws ensemble te creëren. Het verzamelprincipe in dit opzicht vormt de periode 1750-1850, waarbij we ervoor hebben gekozen weinig tot geen objecten uit de Empire toe te passen. Niet om het een of ander, maar uiteindelijk roofden de Fransen ons land in die periode immers helemaal leeg.
We hebben veel schenkingen van particulieren gekregen, maar ook bruiklenen van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, de Ottema-Kingma Stichting en van diverse buitenplaatsen. Daarnaast willen we hier een deel van de collectie opstellen die Wim en ik hebben verzameld. Daaronder bevinden zich bijvoorbeeld porseleinen papegaaien die we uit ons vroegere Huis te Manpad in Heemstede hebben meegenomen. Karakteristieke vormen waardoor sommigen Huis te Manpad het papegaaienhuis noemden. Ze zullen een hele wand gaan sieren in de ruimte die op Huis Landfort nu de Wintertuin heet. Ook kocht stichting Erfgoed Landfort een fantastisch floraal Loosdrecht servies, ruim 180-delig, van ons aan. Dat servies zal in een aparte porseleinkamer worden getoond. En dankzij een tip komt er straks een bijzondere witte tegelkacheloven uit 1823 naar Huis Landfort, afkomstig van de Hernhutters uit Zeist. Deze wordt momenteel dankzij de hulp van Fonds A.H. Martens van Sevenhoven, het Prins Bernhard Cultuurfonds en de Limburgse Stichting Bonhomme Tielens gerestaureerd. Noemenswaardig is ook het Aubusson vloerkleed uit het Haagse Huis Schuylenburch, dat werkelijk precies past in onze zaal. Zo heeft de stichting inmiddels een bijzondere, rijke en tegelijk ook speelse collectie opgebouwd, die overigens nog lang niet af is. We maken hier een mooie plek, waar schoonheid en harmonie heersen, en we worden daarbij gevoed door dingen die ons bewogen en bewegen.

In 2017 startte de grootscheepse verbouwing van Landfort. Vier ruimtes zullen een museale inrichting krijgen met objecten van de familie Luyken die ooit in het landhuis hebben gestaan. Foto Henk Hoogeveen

Was het omliggende park van Jan David Zocher jr. nog deels of geheel intact?

De tuin die we hier nabij de Oude IJssel aantroffen was eigenlijk die van Doornroosje, al had het vijftig hectare tellende goed in wezen nog wel de vorm van het negentiende-eeuwse park van Zocher. De prachtige slingergracht en de oever die liefelijk overloopt in het water zijn typische Zocher-elementen die de stichting weer helemaal heeft kunnen herstellen. Landschapsarchitecte Patricia Debie heeft ook het nodige gedaan om het oorspronkelijke padenstelsel terug te brengen, dat ook rolstoeltoegankelijk zal worden.

daarmee nu eindelijk het verhaal van de beroemde familie Luyken die hier heeft gewoond. Ook de tuin- en groengeschiedenis en het oorlogsverleden komen in het boek aan bod.

NAAR EEN NATIONAAL CENTRUM

De buitenplaats zal ook een rol als onderzoekscentrum vervullen. Hoe ziet deze rol eruit?

Het wordt niet zozeer een onderzoekscentrum, maar eerder een nationaal centrum ten behoeve van de Nederlandse buitenplaatscultuur. Onderzoek kan daar een deel van uitmaken, maar net zo belangrijk zijn bijvoorbeeld educatie en verbinding. We zijn

Ik laat me niet per se en alleen leiden door wat hier geweest is

En hoe verhoudt het nieuwe tuinontwerp zich tot de oorspronkelijke situatie?

Naarmate ik de geschiedenis van Huis Landfort bestudeerde, vielen me zoveel parallellen op tussen de historische situatie en ons nieuwe ontwerp. Een goed voorbeeld zijn de bloeiende bomen. Om van Huis Landfort een aantrekkelijke plek te maken heb je bijzondere bomen, bloemen en planten nodig. Bomen en bloemen vertroosten mij al mijn leven lang. Ik woonde ooit in de buurt van het Rijksmuseum, en toen vielen me in het voorjaar altijd de vele bloeiende Japanse kersenbomen op die rond het gebouw staan. Na onderzoek blijkt dat de Duitse dendrologische vereniging tijdens een bezoek aan Landfort in 1923 een lijst had opgesteld van bijna 110 bijzondere bomen in het park. Die stonden hier in het verleden dus allemaal al. Toen ik met een grote crowdfundingsactie voor nieuwe bomen begon, stond ik daar eigenlijk helemaal niet zo bij stil, terwijl er nu weer tal van bomen zijn geplant die hier ook vroeger stonden. Daaronder bevinden zich meer dan tien soorten magnolia's en talrijke Japanse sierkersen. Deze exotische bomen horen thuis op Nederlandse buitenplaatsen, en het verbaast me dat niet veel meer buitenplaatsen in ons land deze relatief eenvoudige ingreep toepassen om hun plekken aantrekkelijker te maken. Uiteindelijk planten we hier bomen omdat ze hier passen, niet omdat ze hier al stonden – en als je keuzes door het verleden worden bekrachtigd, dan denk ik dat we hier goed bezig zijn. Met andere woorden, ik laat me niet per se en alleen leiden door wat hier geweest is. Je kan in je keuzes natuurlijk wel eens uitglijden, maar dan doe je dat over een poosje weer anders. Je mag jezelf nooit in de waan brengen dat je voor de eeuwigheid werkt.

Je laat doorschemeren dat er een heleboel onderzoek plaatsvindt. Wordt dit ook gepubliceerd?

Er komt volgend jaar een boek uit over Huis Landfort, dat laat zien dat dit een bijzonder uithoekje was waar toch veel is gebeurd. Meerdere bijdragen gaan in op de rijke bewonersgeschiedenis en complementeren eigenlijk al heel ver met een planontwikkeling om hier inhoud te gaan geven aan een programma dat erfgoedvrijwilligers zal opleiden en trainen. Er zijn in Nederland bijna tienduizend mensen als vrijwilliger betrokken bij dit soort plekken, en er gebeurt vrijwel niets collectiefs. Ik denk dat we veel meer vanuit een nationaal niveau moeten denken om deze mensen te binden en te enthousiasmeren. En over de rol van een buitenplaats gesproken: wat is, in breder opzicht, de actuele waarde van historische buitenplaatsen in Nederland? Stuk voor stuk zijn het tastbare voorbeelden van het monumentale denken van onze voorouders. Er wordt wel eens gezegd dat

Albert Luyken was de laatste Luyken-eigenaar van Huis Landfort. Zichtbaar is de oorlogsschade aan het huis. In 1970 verkocht hij Landfort met een groot deel van de omringende landerijen en bossen aan Stichting Het Geldersch Landschap. Coll. Stichting Erfgoed Landfort

Bijzondere bomen, bloemen en planten zijn nodig om van Huis Landfort een aantrekkelijke plek te maken. Foto Henk Hoogeveen

monumentale architectuur eerder te vinden is in Duitsland, Engeland en Frankrijk, maar bij ons zit diezelfde monumentaliteit in de aanleg van duizenden buitenplaatsen in het hele land. Als je veertig hectare moet vormgeven, is dát monumentaliteit. Dat maakt die plekken zo bijzonder, en ik persoonlijk zie ze allemaal individueel als kunstwerken. Alles wat je hier ziet is het resultaat van een vormgevingsbesluit, en dat is erg interessant.
Naar mijn idee wordt dit te weinig uitgelegd. Tenslotte komen mensen ook op buitenplaatsen omdat je hier iets vindt wat voedt en wat heelt. Die waarde is precies waar de 551 historische buitenplaatsen in Nederland zich op moeten richten, en waar ze hun maatschappelijke relevantie ook op moeten vastpinnen. De bezoeker mag met open mond komen kijken maar zou verrijkt met relevante kennis weer moeten vertrekken.

Dus straks opent Huis Landfort zijn poorten ook voor bezoekers?

Jazeker. Binnen een uur rijden van Huis Landfort leven achttien miljoen Duitsers, die ook dol zijn op dit soort erfgoed en planten en bloemen. Zo zal de renovatie van het huis en de Hollands-geïnspireerde tuin een mooie impuls geven aan de oude relatie tussen onze buitenplaats en de waterburcht Anholt – maar vijfhonderd meter hiervandaan – met zijn rijke zeventiende-eeuwse kunstcollectie en formele rozentuin. Daar hangt bovendien de enige Rembrandt die in Duitsland in particulier bezit is.
In de toekomst wil de stichting van Huis Landfort een plek maken waar de bezoeker niet alleen leert over de geschiedenis van dit huis, maar ook van historische buitenplaatsen in het algemeen. Door een groot aantal bruiklenen kunnen we straks niet alleen het verhaal van Landfort vertellen, maar van zoveel andere plekken. Dat is onze missie: dit moet een plek van de verbinding worden.

Frederik Knegtel
is kunsthistoricus en werkzaam als expert decoratieve kunst bij het Venduehuis in Den Haag

PRAKTISCHE INFORMATIE
Kijk voor meer informatie op erfgoedlandfort.nl of volg stichting Erfgoed Landfort op Facebook (@erfgoedlandfort).